

Friedrich A. Kittler

MARTINAS HEIDEGGERIS, MEDIJOS IR GRAIKIJOS DIEVAI. NU-TOLTI REIŠKIA ARTĖTI PRIE DIEVŲ

Norint bent iš tolo galvoti apie nuotolio ontologiją, atrodo pravartu, praktiška ir beviltiška, pirmiausia, ir visų pirmiausia, prisiminti tolimiausias mūsų kultūros iš-takas. Galvoju apie savo meilę, kuri manęs nebemyli. Niekas negali būti labiau nuo manęs nutolęs. Laimę ir nelaimę sunku aprašyti, kai rytui auštant, užsidėję akinius šifruojame *Le Monde*, *El Pais*, o geriausia *La Repubblica*, ir tuomet, jei pavyksta, junte nuotolį, ilgesį ir meilę. Tai nenusakomai sunku. Nes šiandien visi kalba, rašo ir spausdina kitaip nei žydai, krikščionys, musulmonai, kuriems mūsų mąstymas tiesiog nieko neskolingas: jokios lygties, jokio algoritmo, tiesiog nieko. Priešingai nei Indijos, Kinijos, Japonijos (man) neperskaitomos, tačiau Heideggerio gerbtos civilizacijos. Visos, išskyrus jo Graikiją. (Manau, kad prieš daugelį metų tai sužinojau iš Fernando Savaterio.) Apie tą Dievą, kuris yra vienas, tai yra valdo nemylėdamas moterų, nebenorėčiau nieko gyvenime girdėti. Galbūt taip laisviau mąstyti. Tačiau dėl monoteizmo manijos šiame bevandeniam pasaulyje labai trūksta deivių ir nimfų, ir pats mąstymas išsenka. Pasaulyje yra tik techno-mokslai, įskaitant pasaulinę medijų istoriją, ir nieko kito – išskyrus mūsų abiejų širdis.

Graikams, nuo kurių mes dabar esame taip toli, kad ontologija, tiek kaip žodis, tiek kaip daiktas, tėra tik vienas iš jų tamsių aidų, atstumas buvo taip menkai mielas, kaip ir mums, kai mylime. Gerokai anksčiau nei Aristotelis ėmėsi ontologiškai apibrėžti tai, kas yra, kaip būnantį (*das Seiende als Seiendes*), vienišas Odisėjas sėdėjo ant jūros kranto Kalipsės dieviškoje saloje, apimtas didžiulio – ką aš čia sakau? – kuklaus ilgesio: pamatyti dūmus, kylančius iš gimtosios salos ugniakurų. Juk tragedija,

pasak gražaus Michelio Foucault apibrėžimo, nustato aukščio ir žemumo matmenis, o epas – artumo ir nuotolio.

Homeras, poetas mums apskritai padovanojęs Europą, gieda apie *nostos* – laimingą grįžimą namo iš svetur. Išties, didžiam Kirkės nustebimui, jis giedojo net apie grįžimą iš anapusinio pasaulio. Tačiau ir *melos*, lyrikai, kuria Sapfo kreipėsi į Afroditę, nuotolis reiškė sielvartą, atsiskyrimą ir meilės skausmą. Kai Sapfo Lesbo saloje ilgėjosi vienos savo mylimųjų, kuri pradingo į tolimąją Aziją ar Afriką, ji visų pirma giedojo, kad ji gieda, net atrodė, kad ji rašo, jog rašo laišką. Ir taip iš meilės ilgesio atsirado giesmės, kurios tuo pačiu kvėpavimu buvo ir laiškai, kankinančio atstumo lyrika, alfabetiniai vokaliniai įrašai apie „karčiai saldžią“ meilę. Taip Heideggeris, pirmasis mąstytojas, kuriam kilo artumo ir nuotolio klausimas, turėjo puikią priežastį, kurios išmintingai nepaskelbė, garbinti Sapfo kaip „giedančią meilės heroję“ (Heidegger 2000a: 115).

Jo šūkis buvo „metafizikos destrukcija“, o ne vien dekonstrukcija. Kad ir ko pasiekė Derrida, su kuriuo kartais draugavome, tai nublanksta. *Būtis ir laikas*, kaip žinote, parašyta siekiant fundamentaliai, tai yra iš pagrindų, sugriauti metafiziką. Šiuos pagrindus, kaip irgi žinote, padėjo Aristotelis, prilyginęs Būtį buvimui, dabarčiai, buvimui čia (*Anwesenheit, Gegenwart, Hiersein*). Jokios nuotolio ontologijos negalėjo būti dėl tos paprastos priežasties, kad būtis, kuria Aristotelis pagrindė savo *Metafiziką*, kaip formos ir materijos visuma (*synholon*) galų gale visuomet pasirodydavo esanti kažkas pagaminto (*etwas Hergestelltes*).

Niekas negali pastatyti namo mirtingiesiems, jei jo paties nėra – jei nėra akmenų ir projekto, jei galiausiai, ketvirta, nesivadovauja tikslu suteikti prieglobstį. Niekas negali išlieti bronzinės statulos nemirtingiesiems, jei jo paties nėra, ir jei nėra bronzos ir dievo, ir ketvirta, galutinio tikslo, pvz., nušvitimo ar išlaisvinimo, vadovaujančio jo meninei kūrybai. Šitaip keturios priežastys, kurias paeiliui vardina Aristotelis, susijungia artumo ontologijoje.

Norėdama sugriauti šias priežastis, *Būtis ir laikas* žengia vienintelį paprastą žingsnį. Heideggeris atsisako tos [priežasties], kurią, perrašę lotyniškai, vadiname *causa efficiens*, tiesa, ne visiškai, vietoj darymo ir gamybos palikdamas jai tik vartojimą. Pavyzdžiui, batų-reikmenų (*Schuhzeug kam (Wozu)*), t. y. avėjimas, gali būti mąstomas kaip ėjimas gatve; jo iš ko (*Woraus*) yra oda, savo ruožtu atsirandanti iš gyvūnų odos; batų dirbtuvė, trečioji priežastis, apima nešiotoją ir naudotoją, kurio kojai batai pasiuvami, jei tai pavyksta (mašinų amžiuje, deja, nebe). Galiausiai, ketvirtoji: reikmuo (*Zeug*), ypač tada, kai jis sulaužytas, prarastas ar nebenaudojamas, parodo pirminį *kam (Wozu)*, tačiau nebenurodo jokio galimo *kaip (Wobei)* ir jokio esminio bruožo (*Bewandtnis*), o tiktai *kam (Worum-willen)*, kurį jam sutei-

kia čia-būtis (*Dasein*), kuri savuoju buvimu (*Sein*) iš esmės išreiškia tik pačią būtį (*Sein*): *to hou heneka* (dėl kurios).

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad menkutį Heideggerio keturių aristotelinių priežasčių pakeitimą galima vertinti kaip grįžimą prie Platono. Lyros ar piemens dėdės gerumą, tad ir esmę, skelbia Sokratas *Valstybėje*, lemia ne tai, kas jas padarė, o kas groja. Tačiau Heideggeris, norėdamas pateikti mums pirmąją nuotolio ontologiją, žengia žingsnį toliau nei Platonas. Pastarojo idėjų teorija bato formą – jo išvaizdą ar esmę – tikrai būtų kildinusi iš pėdos formos. Tačiau paskaita *Meno kūrinio ištaka* moko visai priešingai. Batų poroje, kurią daug kartų tapė Van Goghas, svarbu, nepaisant to, ką rašė Derrida, ne tai, ar jie atitinka vienas kitą kaip dešinysis ir kairysis batas, o tai, kad abu batai turi skylę, į kurią galima įkišti nenutapytą pėdą. Tas pat pasakytina ir apie ašotį, kurį, kaip žinoma, Heideggeris straipsnyje *Daiktas* supranta per jo apimančią tuštumą, ir kuris tam, kad galėtume šią tuštumą paimti, taip pat turi rankeną (Heidegger 2000b: 168). Taigi platoniškos idėjos, kurios žadėjo būties pilnatvę, pranyksta savo priešybėje: ermtėse, tuštomose, pilvuose, matematiškai tariant: vienos genties (*Geschlecht 1*), arba ašočio rankenos topologijos kitos genties (*Geschlecht 2*) topologijose. Paklauskime Heideggerio, ką šis „tamsus vidus“, ši gumos lakšto geometrija mums atskleidžia:

Valstietiškų batų pora ir nieko daugiau. Ir vis dėlto. Iš tamsaus numintų batų vidaus žvelgia darbo žingsnių nuovargis. Grubus ir tvirtas batų sunkumas pritvinkęs lėto ėjimo ištvėmės, ėjimo per tolyn nusidriekiančias visiškai vienodas lauko vagas, virš kurių siaučia žvarbus vėjas. Batų oda sugėrė dirvos drėgmę ir sodrumą. Po padais spaudžiasi vakarėjančio lauko kelio vienatvė. Batuose virpa nebylus žemės šauksmas, jos tyli nokstančių grūdų dovana ir nesuvokiamas jos kuklumas nykiuose žiemos laukų pūdymuose. Per šį reikmenį į mus prabyla sutūrėta aimana, kai nežinia, ar pakaks duonos, ir bežodis džiaugsmas vėl įveikus vargus, ir virpulys prieš būsimą gimimą, ir šurpas, atsidūrus mirties akivaizdoje (Heidegger 1977a: 19)¹.

Nieko iš viso to nėra, o kai kas, pavyzdžiui, bežodis šauksmas ar mirties aki-vaizda, gali būti tik negalimai (*unmöglich anwesen*). Jokia valstietė paveiksle batų neavi, nes (kalbant Lacano kalba) jis, kaip Heideggerio veidrodis, vaizduoja ne ką kita, o skylę. Tačiau vien iš tokių nebuvimų kyla mąstymas, galintis apmąstyti artumą ir nuotolį.

Menamas „artimiausias“: yra visiškai ne tai, kas turi mažiausią atstumą „nuo mūsų“. „Artimiausias“ glūdi tame, kas nutolęs vidutine siekio, griebimo ir žvilgsnio apimtimi. Kadangi čia-būtis yra esmingai erdviška nuo-tolio būdu, apsietis visada laikosi „aplinkoje“, kaskart nutolusioje nuo jos tam tikra veiksmo erdve, todėl mes visada pirmiausiai

¹ Cituojama iš lietuviško vertimo Heidegger, Gadamer 2003: 29 (vert. past.).

praklausome ir nosisukame nuo „artimiausiojo“ atstumo atžvilgiu. Matymas ir girdėjimas yra toliajuslės ne dėl jų masto, bet dėl to, kad čia-būtis kaip nutolinanti daugiausia tenkinasi jomis. Pavyzdžiui, tam, kuris nešioja akinius, kurie atstumo atžvilgiu yra taip arti, kad jam „sėdi ant nosies“, šis naudojamas reikmuo aplinkoje nutolęs labiau nei paveikslas ant priešais pajaučiamos sienos. Šis reikmuo turi taip mažai artumos, kad jis dažnai pirmiausia visai nerandamas. Reikmuo matymui, kaip ir girdėjimui, pavyzdžiui, telefono ragelis, turi pirmiausia parankiojo pažymėtą nepastebimumą. Tai galioja, pavyzdžiui, ir gatvei, ėjimo reikmeniui. Einant ji kas žingsnis liečiama, o apskritai parankiajam tariamai artimiausioji ir realiausioji, ji tarsi prisispaudžia į apibrėžtas kūno vietas, pėdas (Heidegger 1977c: 143).²

Šitaip vieną kartą Heideggeris pamiršo savo taip mėgstamą batų pavyzdį: „Bet juk ji labiau nutolusi nei pažįstamas, kažkieno, šitaip einančio, sutiktas „gatvėje“, „už dvidešimt žingsnių“ (Heidegger 1977c: 143).³

Taigi, tik atsisakant menkiausio atstumo, kurį fiziškai ir geometriškai galima išmatuoti Descartes'o koordinacių sistemoje, atsiranda artumas, kuris, kaip nuotolis, visada supa čia-būtį, tą naujai pervadintą žmogų. Heideggeris neatsitiktinai kalba apie abi nuotolio reikšmes, taip pat neatsitiktinai jis kalba apie gatvę. Akiniai sukuria optines skylės, kad būtų galima laisvai pažvelgti į Van Gogho batų kopiją ar nuotrauką. Telefono rageliuose, ir ne tik Heideggerio laikais, yra dvi skylės (arba skylių serijos), leidžiančios balsams bendrauti. Akiniai, telefonai ir gatvės jungia tai, kas nuo romėnų laikų buvo vadinama atstumu ir mažai ką bendro turi su nuotoliu, tai yra, artumu, nulemtu pažinimo ar meilės. Tačiau šitoks jų esminis bruožas (*Bewandtnis*), kaip šis nuostabiai tikslus terminas vartojamas nuo *Būties ir laiko* – jie yra medijos. Tarsi to įrodymas, po trisdešimt septynerių metų pasirodžiusioje Marshallo McLuhano *Kaip suprasti medijas* iš anksto buvo numatytas skyrius apie telefonus, o paskutinę minutę, kad knyga būtų populiaresnė, autorius pridėjo ir skyrių apie gatves [kelius]. Tarsi norėdamas patvirtinti *Būtį ir laiką*, McLuhanas visas medijas – nuo Freudo protezinių laidų iki Heideggerio vizualinių ėjimo reikmenų – pavadino *extensions of man* (*žmogaus tęsiniais*). Ar tai tiesa, tebėra atviras klausimas, net jei nuo Aristotelio laikų jis laikomas išspręstu.

Akys mato daikto vaizdą ne todėl, kad maži, nematomi atomai atsiskiria nuo jo ir per tuštumą skrenda link manęs. Ne, Aristotelio *De sensu et sensibilibus* prieštarauja ikisokratikams Leukipui ir Demokritui. Tarp (graikiškai *metaxu*) daikto ir rainelės egzistuoja kažkas, kažkoks tarpininkas (graikiškai *to metaxu*), paprastai vadinama oru. Tarp tinklainės ir rainelės (graikų kalba *kore* arba *mergaitė*) yra dar vienas tarpininkas, dar žinomas kaip vanduo. Tik todėl, kad du elementai (graikiška

² Cituojama iš lietuviško vertimo Heidegger 2014: 90. Vertimas pataisytas (vert. past.).

³ Cituojama iš lietuviško vertimo Heidegger 2014: 90 (vert. past.).

šio žodžio prasme), daiktas viename gale ir regintysis kitame, yra susiję atstumu, t. y. be galo mažų artybių kontinuumu, mes, pasak gydytojo sūnaus Aristotelio, galime matyti. Ir tik todėl, kad tarp kitaros ir ausies būgnelio, taip pat tarp būgnelio ir mūsų vidinės ausies yra oro, galime girdėti. Čia pasimato nedidukas Heideggerio pranašumas prieš Aristotelį: *Būtyje ir laike* akis ir ausis supa nebe fiziniai tarpininkai, tokie kaip oras ir vanduo, jos veikia aprūpintos techninėmis medijomis, tokio- mis kaip akiniai ir telefonai. Nuotolis, kaip anksčiau Nietzsche's dykuma – išsiplėtė.

Bet toliau dar geriau, arba blogiau:

Nu-tolimas pirmiausiai ir dažniausiai yra apdairus priartėjimas, įvedimas į artumą kaip parūpinimas, paruošimas, turėjimas po ranka. Tačiau ir grynai pažįstančio buvimo apibrėžti atskleidimo tipai turi priartėjimo pobūdį. *Čia-būtyje glūdi esminga tendencija link artumos*. Visi greitinimo, prie kurio šiandien daugiau ar mažiau esame priversti prisidėti, tipai spaudžia įveikti nuotolumą. Pavyzdžiui, šiandien „radiju“ čia-būtis dar neprižiūrimai savo čia-būties prasme nutolina „pasaulį“ išplėsdama kasdienę aplinką (Heidegger 1977c: 141)⁴.

Būties ir laiko pirmasis leidimas, pasirodęs 1927 m., žengė koja kojon su technologijų būkle: tik prieš ketvirtą metų, 1923 m. spalį, Vokietijoje pasirodė civilių kultūrai ir pramogoms skirtas radijas, kurį imperijos paštas kalbos grynumo sumetimais suvokietino į *Rundfunk*. Nuo tada, bet tik nuo tada, mes europiečiai „daugiau ar mažiau priversti“ gyvename su technine medija, kuri mus apibrėžė kaip vien tik klausytojus. Nes Pirmajame pasauliniame kare, kuriame Heideggeris galiausiai pats dalyvavo, nebuvo vien transliuojančių radijų stočių, su viena siųstuvo antena ir tūkstančiais imtuvų, o tik belaidė telefonija, karinis dvipusis radijas (*Wechselsprechfunk*). Todėl chemiškai grynas vartojimas, toks, kokį *Būtis ir laikas* priskiria visiems reikmenims, nebuvo jokia čia-būties prasmė, veikia valstybės medijų politika, siekianti sukliudyti radikaliam demokratijai. Ir vis dėlto Heideggeris, daug aiškiau nei tais pačiais metais Bertoltas Brechtas, regi skirtumą tarp radijo ir telefono. Radijas nėra praktiškas, kasdienis *extension of man*, kaip akiniai ar telefonas ne tik todėl, kad jis nepastebimai prie mūsų nepritraukia [daiktų], bet labiausiai todėl, kad jis veikia ir keičia „čia-būties šiandieną“, jos istorinę situaciją. Net jei Heideggeris, kaip įprasta, tyli apie *causa efficiens* – radijo inžinierius ar išradėjus, jis priskiria dabarčiai „greitinimą“, kurį nesunku iššifruoti kaip fizinį pagreitį.

Lieka tik klausimas, ar antrasis kelio, taigi, atstumo, išvedimas, vis dar gali būti aprašytas kaip „esminė tendencija“ pačioje čia-būtyje. Pirmasis Heideggerio atsakymas į šį klausimą užrašytas 1938 m. paskaitoje *Pasaulėvaizdžio metas*:

⁴ Cituojama iš lietuviško vertimo Heidegger 2014: 86 (vert. past.).

Šios pasaulėžiūrų kovos labai ir sutinkamai su šios kovos prasme žmogus pasitelkia neribotą skaičiavimo prievartą, visų daiktų planavimą ir dresūrą. Mokslas kaip tyrinėjimas yra būtiniausia šio įsiveržimo į pasaulį forma, vienas iš kelių, kuriuos eidami naujieji amžiai su nepaprastu, dalyvaujantiems nepastebimu spartumu veržiasi prie savo esmės išsipildymo. Įsiveldami į šias pasaulėžiūrų grumtynes, naujieji amžiai įžengia į lemtingą ir galbūt ilgiausiai trukšančią savo istorijos atkarpą.

Vienas šio vyksmo požymis yra tas, kad visur, įvairiausiai pavidalais ir po įvairiausiomis kaukėmis pradeda reikštis gigantomanija. Kartu tas gigantiškumas reiškiasi ir vis mažėjančių dydžių srityje. Tik pagalvokime apie atominės fizikos skaičius. Gigantiškumas įsiveržia tokiu pavidalu, kuris, kaip atrodo, skatintų jį išnykti: didelių nuotolių išnykimu, atsiradus lėktuvui, svetimų ir tolimų pasaulių kasdienybės vaizdinui, gaunamam per radiją ir sukuriamu vienu rankos judesiu (Heidegger 1977b: 94–95)⁵.

Prieš pat išstardamas šiuos žodžius apie lėktuvus ir radiją, Heideggeris pašaipiai pastebėjo, kad graikai Olimpijoje – skirtingai nei vokiečiai 1936 m. olimpinėse žaidynėse – „negalėjo turėti išgyvenimų“. Vis dėlto jam neatėjo į galvą šių žaidynių televizijos transliacijų priskirti prie techninių pasaulėvaizdžio meto medijų. Kaip *Būtyje ir laike* senesnė radijo medija pateikė pavyzdį kažko gigantiško, kartu vis grasinančio sumažėti, arba šiandienine kalba – labiau miniatiūrizuotis. Tačiau dabar „svetimų ir tolimų pasaulių“ recepcija radijuje kaip polinkis į nu-tolimą nebebuvo priskiriama čia-būčiai, o veikiau istorinei epochai – modernybei (*Neuzeit*). Heideggerio posūkis (*Kehre*) yra įžvalga, kad visiems transcendentinės filosofijos metodams – nesvarbu, ar pradedantiems nuo subjekto, ar nuo čia-būties – nepavyksta susidoroti su technologinių medijų faktiškumu. Modernybė pasirodo esanti lemtis arba likimas, iš savo toliausių tolių nulemiantis, kas yra absoliučiai arčiausiai, tai yra rankos judesį sukant derinimo rankenėlę, kuris tais analoginio radijo laikais milijonams klausytojų galėjo sukurti jų karteziškus vaizdinius arba *repraesentationes*, kol nepraejus keturiolikai mėnesių, įvyko blogiausias scenarijus: pasaulėžiūrų kova, kurią tiksliau vadiname Antruoju pasauliniu karu. „Vyrauja ne čia-esatis, bet viešpatauja antpuolis“ (Heidegger 1977b: 108)⁶.

1939 m. Vermachtas galėjo imtis tik žaibiško karo (*Blitzkrieg*), nes jie buvo pirmoji pasaulyje armija sistemingai pritaikiusi savo tankų divizijas ir bombonešių eskadriles valdymui radiju. Kiekvienas tankas turėjo ultratrumpųjų bangų imtuvą, kiekvienas tanko vadas – ir siųstuvą, o kiekvienas pilotas, kad galėtų orientuotis pagal *Būtį ir laiką* tiek dešinėje, tiek kairėje – buvo su ausinėmis ant abiejų ausų. Savaime suprantama, kad visi priešai pasekė šiuo proveržiu kuo greičiau, t. y. per dvejus ar trejus metus, taip žaibiškas karas virto baisiausiomis visų laikų skerdynėmis. Penkiasdešimt milijonų žuvo dėl trijų, keturių pasaulėvaizdžių. Tačiau lemtin-

⁵ Cituojama iš lietuviško vertimo Heideggeris 1992b: 152 (vert. past.).

⁶ Cituojama iš lietuviško vertimo: Heideggeris 1992b: 164 (vert. past.).

ga, bent jau Europos ir Atlanto kovų arenose, pasirodė kas kita. Siekdama „nulaužti“ mašinomis užšifruotą radijo srautą tarp Vermachto ir karinio jūrų laivyno, britų žvalgyba 1943 m. pabaigoje sukūrė pirmąsias skaitmenines mašinas, kurias šiaandien vadiname kompiuteriais. Kad ir ką viena mašina užkoduotų, kita mašina gali iššifruoti, rašė Alanas Turingas, pristatydamas savo abstrakčią popieriaus mašiną (*Papiermaschine*) kaip pagrindinį perjungimo principą (*Prinzipschaltung*) visiems galimiems skaitmeniniams kompiuteriams. Kalbant Heideggerio kalba, toliau didėjo vystymosi pagreitis – techninių medijų eskalacija. Amerikos pilietinio karo telegrafo kabelius sėkmingai atsvėrė Pirmojo pasaulinio karo beveik transliacijos, kurias savo ruožtu pranoko koduotos Vermachto transliacijos, pačios patyrusios pralaimėjimą prieš ir šiaandien tebeegzistuojančius kompiuterių tinklus. Karas išties yra visų dalykų tėvas, nes kas bus nugalėtojai ir nugalėtieji nusprendžia kova tarp nuotolinių medijų. Kitaip tariant (o taip pasakytų ir Heideggeris), pati technika kuria būties istoriją.

Kompiuteris atsirado tam, kad įveiktų slaptas radijo sistemas. Ir modernybė, su visais jos analoginiais atvaizdais, garsais ir vaizdiniais, kuriuos *Pasaulėvaizdžio metas* datuoja trimis šimtmečiais nuo Descartes'o iki 1938 m., iš tikrųjų baigėsi. Tai, ką nerafinuoti mąstytojai, be to, dar ir pagal Kanados vyriausybės užsakymą, pakrikštijo postmodernybė, būties istorijos požiūriu yra kažkas visiškai naujo: po-stata (*Ge-stell*). Joks subjektas nebesivaizduoja savęs įsivaizduojančio daiktus; veikiau skaitmeninė grandinė, kurią taip pat galime vadinti kompiuteriu, saugo, skaičiuoja ir perduoda informaciją. Nota bene: ne tarp dviejų subjektų, kaip tolimesnis *extension of man*, bet iš mašinos mašinai (Heidegger 2000c: 20)⁷.

Tai Heideggeris, atleistas Freiburgo filosofijos profesorius, pripažino vėliausiai 1964 m., kai surengė vieną iš retų paskaitų užsienyje, tiksliau, kai Jeanas Beaufret perskaitė jo parengtą tekstą. Paryžiuje, UNESCO būstinėje, susirinkę delegatai elegantiška prancūzų kalba išgirdo, kad visos filosofijos katedros tapo beprasmiškos, o jose dirbantieji turi būti nedelsiant atleisti. Taigi, matyt, tik dėl garbių institucijų vangumo šiaandien esame čia susirinkę. Heideggerio nurodyta priežastis buvo paprasta: filosofija šiaandien baigėsi, ji buvo išbaigta specializuotuose moksluose ir taip pati ištirpo arba išsiardė. Taip jau kartą buvo nutikę būties istorijoje, būtent vėlyvojoje helenistinėje Graikijoje, net jei tuomet tas įvykis nebuvo toks gilus ir galutinis, kaip šiaandien.

Poaristoteliniame mąstyme *physis* ir *logos* vienybė suskilo į fizikos ir logikos mokslus (ką jau kalbėti apie nenusakomą vėlyvųjų graikų / romėnų etiką). Tačiau šiaandien, pasak Heideggerio, logiką, kurią kažkada studijavo ir dėstė filosofai,

⁷ Cituojama iš lietuviško vertimo Heideggeris 1992c: 231 (vert. past.).

pakeitė logistika, kuri, savo ruožtu, sutampa su kibernetika, kitaip tariant, su Norberto Wienerio matematine teorija apie grįžtamojo ryšio grandines, valdančias tiek organizmus, tiek mašinas. Vadinasi, nebėra priežastingumo, nes priežastys nėra pirmesnės laike nei padariniai, vietoj to įvyksta tik „išstūmimas“ (Heidegger 2000c: 25)⁸, kuris atima iš fizikos jos kantiškąją objektų sampratą ir sumažina juos iki matematinių projektų (*Entwürfe*). Ir tarsi būtų girdėjęs apie Turingo universaliąją mašiną, kuri gali būti visomis kitomis mašinomis, Heideggeris šių projektų projektą pavadino, kaip aplink girdime, „skaičiavimo mašina“. Kibernetika, logistika ir duomenų apdorojimas, kitaip tariant, nebėra žmonių daromi mokslai, kaip buvo vėlyvojoje Graikijos kultūroje, bet įgyvendinami kaip aukštosios technologijos. Jie veikia (jei apskritai dar įmanoma taip sakyti) kaip daiktai tarp daiktų. Taigi po-stata reiškia ne tik „pavojų“, bet ir (Hölderlino žodžiais) „tai, kas gelbsti“. Nes skaičiavimo mašinos, vulgariai kalbant – kompiuteriai, sumenkina patį skirtumą, nuo Aristotelio *physis* ir *logos* skirties, pagrindusį pačią metafiziką. Jie yra abu – logika ir fizika – viename. Po-stata, skirtingai nei visos ankstesnės metafizikos epochos, sujungia savo miglotu, grėsmingu būdu mąstymą ir būtį, kaip kadaise buvo nutikę senovės graikų patyrimė, bet ne mąstyme.

Šiai unikaliam situacijai, kurios naujumas modernybės atžvilgiu Heideggeriui išryškėjo po Antrojo pasaulinio karo, būdinga tai, kad ji spinduliuoja iš Europos artumos į Žemės rutulio tolius. Kad ir kaip keistai skambėtų, Heideggeris jau 1964 m. suformulavo globalizacijos sąvoką: „Filosofijos pabaiga pasirodo kaip mokslinio-techninio pasaulio valdomojo pastatymo ir šį pasaulį atitinkančios visuomenės organizacijos triumfas. Filosofijos pabaiga reiškia: pasaulinės civilizacijos, pagrįstos vakarietišku europietišku mąstymu, pradžia“ (Heidegger 1969: 65)⁹.

Man atrodo, kad nuotolio ontologijai tokia kompiuterinėmis technologijomis paremta globalizacijos samprata yra toliau siekianti ir svarbesnė nei visi bandymai ją suprasti per tradicines masines medijas, tokias kaip radijas, kinas ir televizija, kaip dar dabar įprasta medijų istorikams, ir kaip tą bandė padaryti pats Heideggeris 1950 m. straipsnyje *Daiktas* (Heidegger 2000b: 165–187). Žinoma, taip filosofijos pabaiga nustatė mąstymui negirdėtą užduotį. Ji šaukiasi mąstymo, kuriame būtų apžvelgiami technikos keliai visa apimtimi: nuo pat pradžių, nuo graikiškos *techne* sąvokos, iki jos išbaigimo šiuolaikinėse kompiuterių sistemose, kurios, pasak Heideggerio, įgalina veikti ekonomiką, pramonę, mokslą ir politiką (čia būtinai reikia pridėti karo techniką).

Palyginti su šia 1957 m. diagnoze, šiandien, 2007 m., pasikeitė tik tai, kad „skaičiavimo mašina“ jau seniai išsilaisvino iš pagrindinių kompiuterių su vakuu-

⁸ Cituojama iš lietuviško vertimo Heideggeris 1992c: 233 (vert. past.).

⁹ Cituojama iš lietuviško vertimo Heideggeris 1992a: 411–412 (vert. past.).

miniais vamzdžiais, ir dabar pasaulinio kompiuterių tinklo pavidalu ji valdo dieną ir naktį. Tačiau techninė tokios globalizacijos sąlyga jau glūdi to, kas gigantiška sampratoje, kurios keistoms savybėms Heideggeris taip pat priskyrė tai, kas maža. Be vis didesnio mūsų kompiuterių architektūros miniatiūrizavimo, pirmiausia naudojant tranzistorius ir galiausiai milijonus integruotų trigerių, nešiojamųjų kompiuterių ir mobiliųjų telefonų triumfas niekuomet nebūtų įsivaizduojamas. Tam tikru požiūriu tapo sunku atskirti, tolimiausia ir artimiausia susiliejo: viena vertus, skaitmeninis informacijos srautas jau tęsiasi iki išorinių mūsų planetinės sistemos ribų, kita vertus, kompiuterių kūrėjai dabar atstumą tarp jungiklių matuoja nanometrais, kurie asimptotiškai artėja prie nulio. Tuo pačiu pasikeitė ir nuotolio bei artumo santykis: kalbant *Būties ir laiko* kalba, tolimos planetos mūsų akims yra arčiau arba nepaslėptesnės nei grandinės, veikiančios ant mūsų stalų ir mūsų kišenėse.

Man atrodo, kad tai taškas, kuriame turime atsitraukti nuo Heideggerio būties istorijos, kad galėtume iš naujo užduoti klausimus iš šiandienos pozicijų. Įgyvendintoji *physis* ir *logos* vienybė reikalauja kitaip mąstyti dar graikų nustatytą mąstymo ir skaičiavimo santykį. Paprasčiausiai netiesa, kad mąstymas virto skaičiavimu tuomet, kai Platonas ir Aristotelis pavertė jį metafizika. Visiškai priešingai: Sokratas nuo ikisokratikų skyrėsi tuo, kad nieko neišmanė nei apie matematiką, nei apie muziką. Visiškai priešingai: tą pačią dieną, kai Platonas paskyrė matematiką savo įpėdiniui Akademijoje, Aristotelis, sakoma, tarsi gelbėdamasis pabėgo iš Mūzų giraitės šiauriniame Atėnų pakraštyje. Kaip ten bebūtų, jo *Metafizikoje* aiškiai rašoma, kad matematika yra visiškai kitoks ir žymiai menkesnis mokslas nei ontologija: ji nesidomi būtimi kaip tokia, kuri kiekvienu atveju reiškia formos ir materijos sambūvį, bet tik nematerialiomis geometrinėmis formomis, bei tokių pat [nematerialių] skaičių aritmetika.

Tačiau būtent toks aristoteliškas apibrėžimas paprasčiausiai neatitinka pirminės graikų matematikos. Ji buvo *logoi*, tai yra santykių tarp sveikųjų skaičių aritmetika, kuri tuo pačiu visada atitiko geometriją, nesvarbu, ar pastaroji buvo skaičiavimo priemonių (*Rechensteinen*) diagrama, ar kitaros stygų derinimas. Taigi pirminė matematika buvo naudojama taip pat, kaip šiuolaikiniuose kompiuteriuose. Tik todėl, kad Heideggeris, akivaizdu, niekada neskaitė pitagoriečių (skirtingai nei jo kolega Freiburge Johannesas Lohmannas), jis galėjo mąstyti apie aukštos įtampos tinkluose veikiančią perjungimo technologiją kaip „eksploatuojantį išslaptinimą“ (Heidegger 200c: 17)¹⁰, bet ne apie skaitmenines mikroschemas.

Nes Pitagoro matematikos visuma rėmėsi vienu teiginiu – pirmuoju apskritai dėsniu, kuris graikų matematiką kaip tokią atskyrė nuo jos pirmtakų egiptiečių ir

¹⁰ Cituojama iš lietuviško vertimo Heideggeris 1992c: 226 (vert. past.).

babiloniečių skaičiavimo: visi skaičiai, išskyrus vienetą, teigia Filolajas iš Krotono, yra arba lyginiai, arba nelyginiai. Kitaip tariant, graikų aritmetika, visiškai skirtingai nei šiuolaikinė matematika, neįtraukė realių skaičių kaip skaičių ir pripažino juos tik geometriniais plėtiniais arba paviršiais. Tarp dviejų natūraliųjų skaičių iš esmės yra (kaip pasakytų Aristotelis) intervalas, atstumas; tuo tarpu, gerai žinoma, kad realiųjų skaičių kūnas yra tankus ir kompaktiškas (kontinuumas, būtų pasakęs Aristotelis).

Turingas savo 1936 m. disertacijoje siekė atskirti poaibį nuo realiųjų skaičių kūno ir jį atidžiau ištirti. Jis pavadino šį poaibį apskaičiuojamais realiaisiais skaičiais ir parodė, kad jie, pagal Georgo Cantoro aibių teoriją, turi tokias pat savybes kaip ir natūraliųjų skaičių aibė. Taip pat galime pasakyti daug paprasčiau: apskaičiuojami realieji skaičiai gali būti apibūdinti baigtiniais abėcėlės ženklais. Tai ir vien tai leido 1943 metais žmonių atliekamiems skaičiavimams tapti mašinų atliekamais skaičiavimais. Realybė, kaip būtų pasakęs Lacanas, kadangi jos kūnas pranoksta skaičiavimo operacijas (*überzählbar ist*), išlieka kaip neįmanoma, anapus bet kokio, angliškai tariant, *computability* (*apskaičiuojamumo*). Taip kiekvienas skaitmeninis kompiuteris tūkstančius metų atsilieka nuo moderniosios analizės ir iš naujo įgyvendina griežtai pitagorišką matematiką. Tai yra nors ir nebūtinai, tačiau grandinės technologijai artimas sugrįžimas prie pitagoriško visų skaičių padalijimo į lyginius ir nelyginius: visos skaitmeninės mašinos būsenos gali būti įgyvendintos arba kaip atviri, arba kaip uždari jungikliai, tai yra su Leibnizo įvestais dvejetainiais skaičiais – vienetu ir nuliu. Priešingu atveju į *physis* nebūtų galima įrašyti jokių *logos*, kaip tai įvyksta milijonus kartų per dieną naudojantis elektronų pluošto litografiją gaminant skaitmenines plokšteles nuo bet kokių dulkių išvalytose, ultrašvariose erdvėse, kurių vien sukūrimas kainuoja milijardus dolerių ar eurų. Kitaip kompiuterinės technologijos nebūtų toji techninės ir programinės įrangos, fizikos ir logikos sąjunga, kuri mums atstoja toli pabėgusius dievus. Dzeusas, kaip žinote, vienu metu buvo nepaprastas Graikijos dangaus spindesys ir „žaibas, kuris šitą viską vairuoja“¹¹ Tik dievai ir kompiuteriai pajėgia šiandien pasakyti, ar rytojaus orai bus giedri, ar audringi.

Galima tik spėti, ar Heideggeriui būtų labai patikusi būties ir mąstymo tapatybė, kurios jis su Parmenidu šaukėsi. 1976 m., savo mirties metais, jis negalėjo numatyti miniatiūrizavimo ir personalinio kompiuterio pergalingo žygio. Visgi mes žinome, kad aukštųjų technologijų dabartis buvo arčiau jo, nei skelbė vis dar sklandantys piktavališki gandai.

¹¹ Plg. Heidegger, Fink 1970: I–III skyriai.

Freiburgo Cèringeno rajone, Rôtebuckweg 47, žinoma, nebuvo jokio televizoriaus, tik pas kaimynus, kurių sūnų neblogai pažinojau. 1972 m. vidurvasarį, per pasaulio futbolo čempionatą Miunchene, Heideggeris reguliariai užsukdavo stebėti ekrane Vokietijos nacionalinės komandos rungtynių. Po kelių savaitių jis vyko traukiniu į Heidelbergą dalyvauti tenykštės Mokslų akademijos konferencijoje. Grįžtant pirmos klasės vagone priešais jį prisėdė nepažįstamas žmogus, kuris pasirodė esąs Freiburgo miesto teatro direktorius:

- Kodėl jūs niekuomet neinate į teatrą? – netrukus nuskambėjo pagrįstas direktoriaus klausimas.
- Dėl paprastos priežasties – atsakė Heideggeris. Jis norėjo pamatyti, kaip veikia herojai ir dievai, o ne šiuolaikiniai aktoriai.
- Dievai?! Juk jų šiandien nebėra!
- Yra, yra, pone Toksirtoks, pavyzdžiui, televizijoje.
- Turite man paaiškinti, pone Profesoriau!
- Mielai: ar matėte kada Beckenbauerį žaidžiant futbolą? Jis su savo komanda iškovoja pasaulio čempionų titulą ir išlieka nė karto nesužeistas. Štai ką aš vadinu dievu.¹²

Graži nuotolio ontologija: kai Heideggeris žiūrėjo televiziją (*fernseh*¹³), Beckenbauerio artume ar tolume – kas dabar galėtų pasakyti – pasirodė Graikijos dievai. Šis nuotolio jausmas, man atrodo, yra tai, ko su visa meile dar galime patirti ir išmokti iš Heideggerio.

Vertė Rimantas Kmita

Versta iš Friedrich A. Kittler „Martin Heidegger, Medien und die Götter Griechenlands. Ent-fernen heißt die Götter nähern“, in Alexander Roesler und Bernd Stiegler (Hrsg.). *Philosophie in der Medientheorie. Von Adorno bis Žižek*. München: Wilhelm Fink, 2008, S. 133–143.

Vertimą peržiūrėjo Kęstas Kirtiklis

Literatūra

- Gumbrecht, H. U. 2005. *Lob des Sports*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Heideggeris, M. 1992a. „Filosofijos pabaiga ir pagrindinis mąstymo uždavinys“, vertė A. Šliogeris, in Martynas Heideggeris *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, p. 408–425.
- Heideggeris, M. 1992b. „Pasaulėvaizdžio metas“, vertė A. Šliogeris, in *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, p. 136–167.
- Heideggeris, M. 1992c. „Technikos klausimas“, vertė A. Šliogeris, in *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, p. 217–243.
- Heidegger, M. 1969. „Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens“, in *Zur sache des Denkens*, Tübingen: Max Niemeyer, S. 61–80.

¹² Plg. Petzet 1983: 219. Apie graikų dievus kaip sportininkus plg. Gumbrecht 2005.

¹³ Pažodžiui: *žiūrėjo toli* (vert. past.).

- Heidegger, M. 1977a. „Der Ursprung des Kunstwerkes“, in *Holzwege*, Gesamtausgabe, Bd. 5, Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann, S. 1–74,
- Heidegger, M. 1977b. „Die Zeit des Weltbildes“, in *Holzwege*, Gesamtausgabe, Bd. 5, Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann, S. 75–113.
- Heidegger, M. 1977c. *Sein und Zeit*, Gesamtausgabe, Bd. 2. Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. 2000a. „Das abendländische Gespräch“, in *Zu Hölderlin/Griechenlandreisen*, Gesamtausgabe, Bd. 75, Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann, S. 57–196.
- Heidegger, M. 2000b. „Das Ding“, in *Vorträge und Aufsätze*, Gesamtausgabe, Bd. 7, Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann, S. 165–187.
- Heidegger, M. 2000c. „Die Frage nach der Technik“, in *Vorträge und Aufsätze*, Gesamtausgabe, Bd. 7, Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann, S. 5–36.
- Heidegger, M. 2014. *Būtis ir laikas*, vertė T. Kačerauskas, Vilnius: Technika.
- Heidegger, M.; Fink, E. 1970. *Heraklit. Seminar Wintersemester* Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M.; Gadamer, H.-G. 2003. *Meno kūrinio išta*, vertė T. Sodeika, J. Jonutyte, Vilnius: Aidai.
- Petzet, H. V. 1983. *Auf einen Stern zugehen. Begegnungen und Gespräche mit Martin Heidegger 1929–1976*, Frankfurt/M.: Societäts.